

HISTORIA ECCLESIAE

Biró István*

Kolozsvár

Az erdélyi református elit nemzeti eszméje az 1920 és 1944 közötti kiadványokban**

Az első világháborút követően az erdélyi magyarság egy új helyzettel került szembe, és a kezdeti nehézségekkel, illetve kihívásokkal való szembe-sülés mellett egyre világosabbá lett, hogy a külső impériumváltás mellett elengedhetetlenül szükséges egy belső impériumváltás is. A kezdeti passzivitást az 1920-as évek folyamán kezdte fokozatosan felváltani a cselekvő politizálás, az önmeghatározás, az útkeresés. Ebben az útkeresésben jelentős szerep jutott az egyházakra, Erdélyben különösen az erdélyi református egyházra és annak meghatározó vezetőire, gondolkodóira.

László Dezső fogalmazta meg a következőt:

„A nemzetben a mennyiség és minőség, az anyag és a lélek, az állam és az egyház legteljesebb és legszerveesebb egységét találjuk föl.”¹

Ennek az egységnek a megteremtéséről számos cikk született a két világháború között és a második világháború alatt. Szerzőik olyan értelmiségiek – egyházi vezetők, püspökök, teológiai tanárok és lelkipásztorok – voltak, akiknek neve és teológiai munkássága közismert, nemzetszemléletük viszont kevésbé. Jelen tanulmány ezeket az 1920 és 1944 között megjelent kiadványokat veszi számba, hogy eszme- és egyháztörténeti keretbe foglalva és időrend szerint ismertesse a korabeli református értelmiség nemzetszemléletét.

---

* Biró István (Székelyudvarhely, 1994) a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet (KPTI) másodéves református magiszteri hallgatója és a Babeş–Bolyai Tudományegyetem (BBTE) Történelem és Filozófia Karának elsőéves doktorandusza. Középiskolai tanulmányait Segesváron végezte, majd a BBTE politikatudományok szakán szerzett oklevelet. Érdeklődési és kutatási területei: az Erdélyi Református Egyházkerület 20. századi szervezete és működése, oktatástörténete, az erdélyi református elit helye az 1918 és 1948 közötti magyar társadalomszervezésben, kisebbségpolitikában, erdélyi magyar egyetemstörténet.

** Jelen tanulmány Magyarország Collegium Talentum programjának támogatásával készült.

¹ László Dezső: Hatalom és erkölcs. In: *Hitel* 8. (1943/3), (148–153) 153.

Eszmei útkeresés az 1920-as években

Sokszor hallhatjuk a népszerűvé lett transzilvanizmus vagy erdélyiség kifejezést. Ennek mint ideológiai vagy szellemtörténeti eszköznek a kibontakozását az 1920-as években kell keresnünk. Ebben az időszakban ugyanis elindult egy belső vita: mit jelent erdélyi magyarnak, kisebbségi helyzetbe került magyarnak lenni? Tanulmányunkban elsőként ezt a kérdést fogjuk megvizsgálni a korabeli írások alapján, azonban mielőtt ezt megtennénk, előbb tisztáznunk szükséges, hogy mi-
ben rejlik a transzilvanizmus és a népszolgálat fogalma. Ezután bemutatjuk ezt az eszmei útkeresést, és végül rátérünk a tényleges, korabeli sajtóban megjelent írások elemzésére és azok gondolatainak értelmezésére.

A transzilvanizmus fogalma a népszolgálat eszméje

Amennyiben az imént felvázolt kérdésekre keressük a válaszokat, akkor megkerülhetetlen Bárdi Nándor *Ottthon és hazza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről* című munkája. Ő három ideológiai, szellemi útkeresést fogalmaz meg a romániai kisebbségi kérdés vonatkozásában. Az egyik a már említett transzilvanista szemlélet, amelyen egy politikai útkeresést is ért. Második útként egy baloldali orientáció is létezett az etnikai törésvonalak felülírásával és a szociális kérdések iránti törődéssel. A harmadik pedig a népszolgálat fogalma, amelyet Bárdi Nándor egyfajta „kulturális kódnak” tekint.² A transzilvanizmus fogalmát a következőképpen fogalmazza meg:

„A transzilvanizmus egyszerre volt az erdélyi régió érdekeit képviselő ideológia, ugyanakkor 1918 után az erdélyi magyar nemzeti kisebbség önazonosságát tudatosító eszme. Egyszerre jelentkezett különböző változataiban esztétikai programként, politikai elképzelésként és etikai gondolatrendszerként. Ugyanakkor az így megkonstruált múlt és helyzettudat legitimálta a kisebbségi közösség vezetőit és a hozzájuk kapcsolódó helyi eliteket, amelyek tematizálták azokat a történeti sajátosságokat, amelyek képviselőjének tekintették magukat.”³

Bárdi Nándor tanulmányában a *keresztényszociális nemzetszemlélet*en belül tárgyalja az erdélyi reformátusság két világháború közötti vezetőinek szellemtörténeti besorolását. Makkai Sándor volt az, aki erkölcsi revízióra hívta fel a figyelmet, és a kritikai nemzetszemléletről beszélt. Ehhez társult Tavasz Sándor, aki megfogalmazta a kritikai és vallásos nemzetszemlélet összefonódását, a prófétai nem-

² Bárdi Nándor: *Ottthon és hazza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Pro-Print, Csíkszereda 2013, 447.

³ Bárdi Nándor: *Ottthon és hazza*, 447.

zetszemléletet, amelyet dolgozatunkban közelebből is meg fogunk vizsgálni. Ezt a teológiai alapokon nyugvó kisebbségi etikát, nemzetszemléletet, értékrendszert leginkább Imre Lajos, Makkai Sándor és Tavaszy Sándor fogalmazták meg, akik jelentős hatással voltak a korabeli erdélyi magyar ifjúság szocializációjára. Ehhez a népszolgálati „szocializációs normakerethez” csatlakozott László Dezső mint utazó titkár.⁴

Lőrincz D. József ezt keresztény társadalomfelfogásként határozza meg, amelyben a protestáns és a katolikus szemléletmód között nincs lényegi különbség, ugyanis mindkét esetben „a cél a keresztény közösség konstituálása, jobbítása”. A görög-keresztény értékvilágot bemutatva és abból kiindulva azt állapítja meg, hogy Makkai Sándorék az ember világban betöltött szerepét, azaz hivatását emelik ki, amit neki fel kell ismernie és vállalnia kell. A nemzeti és kisebbségi kérdést szintén ennek a hivatástudatnak az összefüggésében kell értelmeznünk, ugyanis a kisebbségi lét csakis akkor tud teljes körű lenni, ha egy felismert hivatással rendelkezik.⁵

Lőrincz D. József azt állapítja meg tanulmányában a népszolgálat esélyeiről, hogy a népszolgálat témájában rendezett kolozsvári vitán⁶ mindenki a felelősségről beszélt, holott minden résztvevő tisztában volt azzal, hogy a vitán jelen levő fiatalok belátható időn belül semmiféle felelősséggel járó feladatot nem fognak kapni. Ezzel ellentétben a népszolgálatnak a következő programja volt a két világháború között:

„Imre Lajosék programja realiztikusabb volt. Mire alapozhatott? Egyrészt kevés pénzre. Viszont voltak korábbi gazdasági, intellektuális tapasztalatok. Volt egy erős, kidolgozott elképzelés arról, hogy mit kell tenni. Mind központi, mind helyi szinten volt presztízzsel bíró elit, amely bebizonyította, hogy vállalja a sorközösséget a kisebbségbe szorult magyar társadalom egészével. Számukra a magyar közösséghez tartozás magától értetődő dolognak számított, és vállalták is. A baloldali gondolkodókon kívül senkinek nem jutott eszébe ezt az elitet dehonesztálni vagy dekonstruálni. Voltak képzett jogászok, közgazdászok, akik tudtak hitelesen közvetíteni ötleteket a lakosság felé, akik tudták, hogy mivel jár például egy szövetkezet technikai kivitelezése. És voltak autoritással bíró emberek, akik ha nem is

⁴ Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Kalligram Kiadó, Pozsony 2015, (11–47) 22–23., 26.

⁵ Lőrincz D. József: A népszolgálat. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *i. m.* (288–322) 295–301.

⁶ Ld. még Miklós Ágnes Kata: A népszolgálat és a hetvenes évek romániai magyar irodalmának nemzedékváltási vitái. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *i. m.* 232–248.

vettek részt a szervezésben, presztízsükkel támogatni tudták a jó ötleteket. Mindezek a feltételek ma nincsenek meg.”⁷

Hogy mi volt ez az elképzelés? Mit értettek az erdélyi szellemen, az erdélyi lelken? A továbbiakban ezt a kérdést fogjuk megvizsgálni a korabeli írások alapján. Előbb az 1920-as évek erdélyiséggel, transzilvanizmussal kapcsolatos elképzeléseit ütköztetjük, majd rátérünk a kisebbségi létértelmezés és nemzetszemlélet kérdésére, amely az 1930-as években csúcsosodott ki.

Azt látjuk tehát, hogy az általunk vizsgált református elithez tartozó gondolkodók előbb arra a kérdésre keresték a választ, hogy kik vagyunk, s ezt követően vizsgálták meg, hogy mit kell tennünk, mi a feladatunk a kisebbségi helyzet útvesztőiben. Látni fogjuk, hogy több megközelítés is érvényesült ebben a korszakban: volt egy filozófiai megközelítés, valamint egy regionális törésvonal is. Elsőként nézzük meg az erdélyi szellemről, az erdélyi lélekről írt írásokat és cikkeket.

Az erdélyi szellem, az erdélyi lélek értelmezése és gondolata az 1920-as években

Tavaszy Sándor és az erdélyi sajátosságok kérdése

Az általunk vizsgált egyházi írók közül legelőször Tavaszzy Sándor írt az erdélyi sajátosságok kérdésköréről. Tavaszzy azzal indítja írását a *Pásztorújság* 1925 januárjában megjelent 2. számában, hogy a sajátos erdélyiség kutatása és annak a hangsúlyozása „szellemi önfenntartásunk legelső feltétele”. Ezt azzal támasztja alá, hogy abban a pillanatban, amikor az erdélyi magyar ember elveszíti egyéniségét, legyen az bárminemű biztonság- vagy gazdaságpolitikai helyzet, „azonnal elveszett”.⁸ Két álláspontot ütköztet a téma kapcsán: az egyik álláspont szerint az erdélyi magyar kultúra önálló életre kelhet az összmagyar kultúrán belül, és kiszakadhat belőle; a másik álláspont pedig a „világkultúráktól való eltávolodástól” félti az erdélyi magyarságot. Tavaszzy Sándor szerint egyik sem zárja ki a másikat:

„Valóban azonban úgy áll a dolog, hogy erdélyiségünk legerőteljesebb hangsúlyozása és érvényesítése sem vonja szükségképpeniséggel maga után akár az anyakultúrától, akár pedig a világkultúráktól való elszakadásunkat, sőt mind a kettővel való komoly lelki kapcsolatunk annál áldásosabb és lendületesebb azokra nézve is, és magunkra nézve is, minél inkább magunkat adjuk.”⁹

⁷ Lőrincz D. József: *i. m.* 321–322.

⁸ Tavaszzy Sándor: Az erdélyi sajátosságok világnézetünkben. In: *Pásztorújság* 11. (1925/2), 21.

⁹ Uo.

Ezt követően filozófiai keretbe helyezi az erdélyi világnézetet. Ennek értelmében Kantot és Descartes kritikai szemléletét hívja segítségül. Utóbbinak lelkes képviselője volt Apáczai Csere János, aki úgy vélte, hogy kritikai vizsgálat nélkül egyetlen gondolatot sem kell elfogadni, ennek a kritikának a segítségével pedig meg kell ragadni minden gondolat „pozitivitását”. Kantot leginkább Köteles Sámuel és Böhm Károly képviselte Erdélyben, akiknek filozófiája egyedi és sajátosan erdélyi – írja Tavaszty.¹⁰

A kritikai erdélyi szemlélet másik kiemelkedő jellemzője az idealizmus. Úgy véli, hogy „az erdélyi filozófiai kritika [...] minden gondolatával képes volt a keresztény szellemű idealizmus magaslatain maradni”. Ennek a szemléletnek pedig az a legnagyobb értéke, hogy „a pusztá lét értéktelen önmagában, értékessé pedig csak a lét fölötti világ csillagsugárából font eszményeinek alásugárzó fényében válik”. Végül azt írja, hogy amikor a kritikátlanság kiveszőben van az irodalomban, a magyar társadalmi közéletben, emlékezni kell arra, hogy

„[...] minket magyarságunkban, kulturánkban, létünkben és jövőnkben ősi örökségeink birtokbavétele ment meg: kritika az örvények és szakadékok közt, idealizmus a kísértések között. Ma a magyarságnak a tisztalátású kritikáig kell fejlesztenie vigyázatosságát, és az idealizmus magaslatáig kell fokoznia lelkesedését. A kritika alkossa világnézetünk eresztékeit, az idealizmus adjon szárnyakat e vésszes, viharos időkben!”¹¹

Ravasz László írásai az erdélyi lélekről

A *Református Szemle* 1925 márciusában közölte Ravasz Lászlónak azt az interjúját, amelyet az *Ellenzék* napilap budapesti tudósítója előtt adott az erdélyi lélekről. A *Református Szemle*ben is megjelentett interjúhoz a szerkesztő lábjegyzetet fűzött, amelyben ezzel indokolta a másodközlést: az interjút dokumentumértékénél fogva közlik, „hogy el ne vesszen egy napilap máról holnapra szóló hasábjain”.¹² Ebben már az elején kifejti, hogy a magyarországi közszellem nem azonos az erdélyivel. A magyar közszellemből hiányolja az egységet, a családiasságot és az egyetemességet. Kiemeli, hogy Magyarországon mind az osztályellentét, mind a felekezeti ellentét erőteljes. Ezzel szemben Erdélyben a társadalom

„[...] családiasságánál fogva a protestánsok jobban ismerték a katolikusokat és a katolikusok jobban ismerték a protestánsokat, mint itten s ebből kifolyólag a felekezeti különbségek ellenére is megértették és szerették egymást”.¹³

¹⁰ Tavaszty Sándor: *Az erdélyi sajátosságok világnézetünkben*, 21.

¹¹ Uo.

¹² Ravasz László: Az erdélyi szellem. In: *Református Szemle* 18. (1925/11), (161–163) 161.

¹³ Uo.

Megállapítja, hogy míg Erdélyben a felekezetiiség határkő, addig Magyarországon vízvázasztó, amely „külön világokba” rendezi a lelkeket. Az interjú új gondolataként állapítja meg, hogy a számtalan erdélyi tisztviselő kényszeres Magyarországra való menekülése és nehéz helyzete lassan megszülte „az erdélyi emberek lelki proletarizálódását”, és egyfajta rodostói hangulatot idézett elő, viszont a Magyarországon tartózkodó erdélyiek is kezdték másképpen látni saját szülőföldjüket.¹⁴ Ravasz így fogalmaz:

„Lassanként idegenné lesz egymásra a kétféle erdélyi lélek, az, amelyik idekinn van s amelyik odabenn van. Az itteniek nem értik az odabenn valókat, s ez nem azt jelenti, hogy nem helyeslik magatartásaikat, hanem azt, hogy nem ismerik szükségüket, feladataikat és motívumaikat. Távolodik a két világ egymástól, mint a kétfelé szakadt úszó jégtábla darabjai.”¹⁵

Fájdalommal állapítja meg, hogy elszakadt egymástól az erdélyi és budapesti kulturális élet, és Erdélyben egy új irodalom van kialakulóban. Ezt a lépést Ravasz élesen bírálja, mivel úgy gondolja, hogy emiatt elvész a folytonosság. Ezért haladéktalanul meg kell írni az erdélyi irodalom történetét, és feltétlenül gondoskodni kell a helyes irodalmi kapcsolatról is. Úgy véli, hogy Magyarországon kettészakadt az irodalom: a nemzeti hagyományokat ápoló és az „idegen szellemű” irodalomra. „A kettő egységes mérkőzése megoldja az anyaország irodalmi problémáját.” Azonban Erdélybe nem juthat be a nemzeti hagyományokat ápoló irodalom, az idegen szellemű irodalom pedig szabadon hódít, az „elkorcsosodás veszedelme” fenyegeti az irodalmat. Ezért azt mondja, hogy sokkal inkább szeretne Petőfi-kultuszt Erdélyben, mint Ady-kultuszt, és inkább olvassanak Arany Jánostól, mint Babits Mihálytól. Sajnálattal állapítja meg, hogy Erdélynek igen sok írója van, és kevés olvasója, és hogy „különb dolog jó olvasónak lenni, mint rossz írónak [...] Mindent hamar megkap az ember, amire nincs szüksége.”¹⁶

Az erdélyi lélek című írását Ravasz kérdésfeltevéssel kezdi: létezik-e erdélyi lélek? Úgy gondolja, hogy a Királyhágón túl erre mindenki igennel, a Királyhágón innen pedig nagyon sokan nemmel válaszolnának.¹⁷ Megállapítja, hogy ezt a kérdést nem pártpolitikai síkon, hanem tudományos szempontok alapján kell megvizsgálni és tárgyalni. Úgy véli, hogy egy régiónak akkor van „külön lelke”, ha ren-

¹⁴ Ravasz László: *Az erdélyi szellem*, 161–162.

¹⁵ Uo. 162.

¹⁶ Uo. 163.

¹⁷ Ravasz László a *Királyhágón túl* kifejezésen Erdélyt érti, noha egy erdélyi olvasó számára ez az ellenkezőjét jelenti, ahogy azt Makkai cikkében is látni fogjuk, ugyanis számára a *Királyhágón túl* szintén az anyaországot jelenti.

delkezik autarchiával, vagyis önellátó, és önálló földrajzi egységet képez. Ehhez tartozik még a történelmi jelleg és kultúrájának „akár állandó, akár időleges” egyéni jellemzői. Ő kizárólag az erdélyi magyarság lelkével kíván foglalkozni, mivel úgy gondolja, hogy az erdélyi románság és szászság erdélyi magyarságra gyakorolt hatása még nincs kellőképpen „felderítve”. Mindemellett azt is hozzáteszi, hogy Erdély történetéhez három „históriai egység” feldolgozása szükséges, vagyis a mindenkorai magyar, román, illetve szász politika és „művelődéstörténeti áram”.¹⁸

Ravasz László megállapítja, hogy az erdélyi lélek megfejtése a fejedelmek korában keresendő. Míg Magyarországot és Angliát az alaptörvény tartotta össze, addig „az erdélyi alkotmányban a szent korona elmélete nem központi gondolat”.¹⁹ Fontos megállapítása, hogy az erdélyi lélek „szabadelvű”, és ehhez hozzáteszi, hogy ez rossz hangzású szó, mivel mások lejáratták, azonban mégis „egy örök emberi igazságot fejez ki”:

„Jelenti az emberi méltóságnak azt a vonását, amely tisztelettel hajlik meg a meggyőződésből támadt gondolat fensége előtt. Vallja azt, hogy az ilyen gondolatokra jogunk és kötelességünk életünket feltenni. Az életnek eme nagy tápláló gondolatait hittel karolja át az emberi élet, és az igazi hit erkölcsformáló hatalom. A lelkiismereti szabadság tehát az emberi méltóságnak elidegeníthetetlen alkotóeleme. Erdély látta meg ezt az igazságot, Erdélynek volt bátorsága ezért harcot állani, és a nemzeti liberalizmus Erdélyben nem újmódi találmány, hanem történelmének legnemesebb, legtisztább szenvedélye [...]”.²⁰

Ravasz ezt követően a társadalompolitikai, művelődéstörténeti „lelki vonásokat” emeli ki. Első fontos megállapítása az, hogy Erdély társadalmilag sokkal egységesebb, mint a magyarországi. Erdély társadalmán Ravasz itt nyilván az erdélyi magyarságot érti, tehát ezt kell szem előtt tartanunk a cikk értelmezésében. Ezt követően értelmezi és számos kritikával illeti a magyarországi társadalom felépítését, szerkezetét, majd megállapítja, hogy Erdélyben mennyire más ez a struktúra. Megállapítja, hogy az erdélyi arisztokrácia három ponton fonódott össze a társadalommal: az első a vármegye, vagyis a közigazgatás; a második az egyházi élet; a harmadik pedig a politikai sík. Kiemeli, hogy a sajátos erdélyi felekezeti oktatás rendszerének köszönhetően „az arisztokráciában nem fejlődött ki a gőg s a parasztyerekben az osztályirigység”.²¹

¹⁸ Ravasz László: Az erdélyi lélek. In: *Protestáns Szemle* 34. (1925/6), (373–382) 373–374.

¹⁹ Uo. 375.

²⁰ Uo. 376.

²¹ Ravasz László: *Az erdélyi lélek*, 378–380.

Ezt követően leírja, hogy az erdélyi nemzeti érzés „élesebb, fájóbb és öntudatosabb”, és hogy sokkal több történelmi emléket őriz, ez a történelmi vonás pedig visszatükröződik az erdélyi magyar irodalomban is.²² Az írás végén az úgynevezett erdélyi magyar embertípus képét és az erdélyi lélek jellemvonásai rajzolja meg:

„Valóban, az erdélyi embernek volt oka idegesnek lenni: a szeme úgy járt, mint az óraketyegő, mert sohasem tudta, honnan éri baj. Ezért ravasz, csavaros észjárású, született diplomata [...]. Ezek az erdélyi lélek jellemvonásai s most azt kérdelem, mi ez az erdélyi lélek? Hitem szerint az örök magyar lélek, amelyik keletről jött, itt gyökerezett meg a Tisza-Duna közén s mint egy szent banánfa, átnyúlt az erdélyi anyaföldre. [...] Benne önnön lelkünket és saját programmunkat kell felismernünk. A magyar történelmi folytonosság titka az, hogy Erdélynek ez a lelke, mint magyar lélek, itt nőjön tovább, míg újra véghezviszi azt a csodát, amit ez-előtt ezer esztendővel: az örök magyar lélek új honfoglalását.”²³

Makkai Sándor válasza és értelmezése

A téma kapcsán Makkai Sándor *Az erdélyi szellem*²⁴ című írását is érdemes közelebbről megvizsgálnunk, ugyanis adalékokat nyújt Ravasz László 1925-ben megjelent cikkéhez. A *Protestáns Szemle* hasábjain Makkai ezt a kérdést tárgyalja: „Van-e erdélyi szellem?” Ehhez pedig azt fűzi lábjegyzetben, hogy Ravasz Lászlónak és Szekfű Gyulának²⁵ 1925-ben megjelent írásai után nem lesz felesleges egy ma is Erdélyben élő embernek a mondanivalója az erdélyiség kapcsán.²⁶

Makkai Sándor azzal indítja írását, hogy a trianoni békeszerződés óta nemcsak a politika és az irodalom, hanem az egyházi élet is igyekszik hangsúlyozni és igazolni a „külön” erdélyi magyarság fogalmát, azonban még mindig hiányzik ennek meghatározása. Ő is kiemeli, hogy amennyiben egy sajátos, erdélyi lélekről beszélünk, annak gyökerei Erdély történelmében lelhetők fel, azonban „ezt a lelket nem olyan könnyű tisztán látni”. Megállapítja, hogy az utolsó ötven évben²⁷ a magyar történetírás a magyar nemzeti egység öntudatának a kialakítására összpontosított, vagyis végbement egy „politikai, irodalmi és egyházi centralizálás”, és ez nem segítette, hanem inkább elnyomta azt a regionális öntudatot,

²² Ravasz László: *Az erdélyi lélek*, 380–381.

²³ Uo. 382.

²⁴ Makkai Sándor: *Az erdélyi szellem*. In: *Protestáns Szemle* 35 (1926/3), 129–134.

²⁵ Szekfű Gyula: *Az erdélyi gondolat, a transzszilván szellemiség alakulása és változása az új államhatárok között. 1920–1925*. In: *Napkelet* 3. (1925/5), 453–466.

²⁶ Makkai Sándor: *Az erdélyi szellem*, 129.

²⁷ Vélhetően az 1867–1918 közötti időszakra gondol.

amelyre az erdélyi magyarságnak Trianon után lett volna szüksége.²⁸ Makkai Sándor ezt írja:

„Először azt kell határozottan megállapítanunk, hogy az erdélyi magyar szellem nem más szellem, mint az egyetemesen magyar. Külön mivoltáról, sajátosságáról szó sem lehet abban az értelemben, hogy a magyar fajon és nemzetén kívül, attól lényegében idegen valóság lehetne. Az úgynevezett erdélyi szellem legnevezetesebb történelmi képviselői közül Martinuzzi, Bethlen Gábor, I. Rákóczy György nem is erdélyi származásúak. Mégis egészen és jellegzetesen erdélyiek, s személyiségük kikapcsolásával nem tudom, mi maradna meg az erdélyi szellem történeti alapvonásaiból?”²⁹

Ennek alapján mondja ki Makkai Sándor, hogy az erdélyi magyar lélek a magyar léleknek egyik saját megnyilvánulása, de semmiképp sem egy önálló szellemiség. A nemzeti egységet a nyelvben, a kultúrában és a jellemében látja, nem az államjogi helyzetben, vagyis nemcsak az erdélyi magyarság része ennek az egységnek, hanem minden kisebbségbe került magyar ember. Amennyiben megállapítjuk ezt a szellemi egységet, csakis ezen belül lehet beszélni egy sajátos, erdélyi szellemről, majd így folytatja:

„Az, amire a mi magyar lelkünknek szüksége van, nem más, mint öntudatára jutni különös erdélyi hivatásunknak, s azt magyar lélekkel betöltetni. Ez a hivatás történeti örökségünk, s csak más viszonyok között kell azt betöltenünk, de nem más lélekkel és nem más értelemben. Az erdélyi szellem mivoltáról tehát abban az értelemben kell beszélnünk, hogy mire hívja el és rendeli az erdélyi magyarságot mai helyzetében öröklött történelmi tradíciója és jelleme?”³⁰

Ravaszhoz hasonlóan Makkai is kiemeli a protestantizmus kiemelkedő szerepét az erdélyi önállóság kialakulásának tekintetében, és úgy látta, hogy míg a Habsburg Birodalomban vallási úton akarta integrálni Nyugat-Magyarországot a nagy birodalmi egészbe, addig a töröknek csak „hódolat és adó” kellett, ennek nyomán pedig kialakulhatott egy szellemi és kulturális alapokon álló „nemzetpolitikai koncepció”, amit Martinuzzi indított el politikai síkon, majd Bocskai és Bethlen töltötte meg szellemi „tartalommal és jelentéssel”. Ezt követően írja le a cikk egyik tételmondatát:

„Aki a világ erőinek ütközőpontjába került, mint egy atom a mindenséggel szemben, annak egy atomban kell az egész világot magába fogadnia és ön-

²⁸ Makkai Sándor: *Az erdélyi szellem*, 129.

²⁹ Ravasz László: *Az erdélyi lélek*, 129–130.

³⁰ Uo. 130.

magában kibékítenie. A világ egy atomban: ez Erdély és az erdélyi szellem lényege.”³¹

Ennek értelmében Makkai Sándor úgy véli, hogy ezek a történelmi ellentétek hívták életre azt az erdélyi sajátosságot, amely a magyar léleknek az ellentétek közötti „kiegyensúlyozott” megnyilvánulása, és az a hivatása, hogy „egyetemesen” is emberi lélekkel válhasson. Makkai nem tesz különbséget erdélyi és magyar lélek között, hanem egyenértékűvé teszi az erdélyi magyar szellemet az „egyetemessé, küzdővé, tevékenyvé, gyakorlativá, készségessé és összetartozóvá” válni akaró magyar lélekkel, szemben a zárkózott, tunya, tehetetlen, álmodzó, konok és egymást tépdeső lélekkel. Összefoglalásként a következőt állapítja meg:

„[...] az lenne a kívánatos, ha erdélyi magyar szellemről csak azért lehetne és kellene külön beszélni az egyetemes magyar szellemiségen belül, hogy ezzel a névvel az egészséges, életrevaló és modern magyar szellem mintaképét jelölhessék meg”.³²

László Dezső álláspontja az erdélyiségről. Szellem vagy lélek?

László Dezső három évvel később, 1929-ben a *Kálvinista Világ* hasábjain vizsgálja meg az erdélyiség kérdését. Ravaszhoz és Makkaihoz hasonlóan ő is *Az erdélyi szellem* címet adja írásának.

Már az írás elején kijelenti, hogy az erdélyi szellem kérdése nem esztétikai, nem filozófiai és nem is politikai kérdés, hanem „az erdélyi magyarság életkérdése”, reflektál a korábban felvázolt, egymásnak ellentmondó véleményekre. Az erdélyi szellem tekintetében három olyan kérdést fogalmaz meg, amelyre mindenképpen válaszolni kell. Az első: van-e vagy nincs erdélyi szellem? A második: ha nincs, akkor kellene-e lennie, vagy ha van, akkor az miért jó? A harmadik kérdéskört pedig így fogalmazza meg: „Mi a megoldása a kérdésnek az összmagyarság szempontjából?”³³

Az első kérdés megvizsgálásánál két szempontot vesz figyelembe. Az egyik szempont szerint meg kell vizsgálni, hogy van-e különbség a szellem és a lélek fogalma között. A második szempont pedig az, hogy ez magyar sajátosság-e, vagy pedig a fogalom magában foglalja Erdély összes népét. László Dezső utal Ravasz László 1925-ben megjelent és fentebb már megvizsgált két cikkére, és kiemeli, hogy Ravasz az egyik cikkében lelket, a másikban pedig erdélyi szellemet

³¹ Ravasz László: *Az erdélyi lélek*, 131–132.

³² Uo. 134.

³³ László Dezső: Az erdélyi szellem. In: *Kálvinista Világ* 3. (1929/9), (78–80) 78.

használ. László Dezső szerint a lélek inkább egyéni, míg a szellem általánosabb kifejezés. Úgy gondolja, hogy magyar lélek csak egy van, s ezen belül pedig lehetnek a léleknek olyan aspektusai, amelyek valamilyen szellem befolyása alá is kerülhetnek, és ez jelenti a „közszellemet”. A fogalmi tisztázás érdekében pedig azt írja, hogy például a reformáció is „Kálvin szellemében indult meg” és nem lelkében, szóval a „magyar lélek különböző szellem hatása alatt áll”.³⁴

Az erdélyi szellem tekintetében úgy véli, hogy ez tényszerű, amennyiben a sajátos földrajzi, gazdasági, történelmi és regionális sajátosságokat vesszük figyelembe. Azonban ez az erdélyi szellem nem kimondottan magyar sajátosság – László Dezső felfogásában faji –, mivel az erdélyi magyarok és a más vidéken élő magyarok közötti különbség ugyanúgy fellelhető az erdélyi románok és a havasalföldi románok vagy éppen az erdélyi szászok és a birodalmi németek között. Ezekre a sajátosságokra azonban nem tér ki, hanem ismét Ravasz László és Makkai Sándor cikkére utal,³⁵ álláspontját pedig így összegzi:

„[...] az Erdélyben ható erőt léleknek nem nevezhetjük, de szellemnek igen. Mi azt mondjuk, van erdélyi szellem, amelyik az összmagyarság faji lelkének egy bizonyos felületét befolyásolja és formálja. [...] Erdélyi magyar lélek nincs, magyar lélek csak egy van, az összmagyarságé. Van erdélyi szellem, amelyik lehet erdélyi magyar szellem, erdélyi román szellem és erdélyi szász szellem aszerint, hogy melyik faji lélekkel való kapcsolatában és hatásában szemléljük, amiképpen van pl. magyar protestántizmus, német protestántizmus stb.”³⁶

A második gondolatkört László Dezső azzal indítja, hogy az erdélyi szellemnek milyen pozitív és negatív hatásai vannak az összmagyarság tekintetében. Ezt a kérdést szintén három alpontra bontja.

Az elsőben kifejti, hogy a trianoni határok miatt az erdélyi magyarságnak feltétlenül meg kellett találnia a saját maga magyar szellemét és ideológiáját, mivel az anyaországi „veszedelmes” lenne az erdélyi magyarságra nézve, ugyanis ez szükségszerűen folytonos összeütközésben lenne az aktuális államhatalommal. Ehhez azonban rögtön hozzáteszi, hogy ez az ideológiai különbség nem eredményezi a „magyar lélek kettészakadását”, hanem sokkal inkább az erdélyi magyar érdeket szolgálja. Az erdélyi szellem alapja a történelmi hagyományokban rejlik, és ez a szellem „a faji és vallási türelem szelleme”:

„Az erdélyi sohasem lehetett olyan gazdag, hogy anyagias tudjon lenni, soha nem élt olyan nyugodtan, hogy elpuhult test-kultuszt űzzön. Ma az anyagiakban és

³⁴ László Dezső: *Az erdélyi szellem*, 78.

³⁵ Uo.

³⁶ Uo. 78–79.

a külső érvényesülés területein való összeszoríttatásunk idején a szellemekben való elmerülés, a szellemekben való megerősödés által tudunk elsők lenni és tudunk erősek lenni. Ezen a ponton is Isten ajándéka az erdélyi szellem az erdélyi magyarság számára.”³⁷

A második és harmadik alpontról csak röviden ír László Dezső. Az egyik egy olyan romboló érdek, amely az erdélyi szellem felhasználásával szeretné kettészakadva látni az összmagyarságot, és csupán egy eszközt lát benne. A másik fel fogás szerint pedig az erdélyi szellem egyfajta egyéni érvényesülést jelent, főképp az irodalom területén, ahol „nagyobb” lehet tűnni egy „erdélyi címke” alatt, mint a „magyar címke” alatt. Ez a látásmód olyan különködést eredményezhet, amely az erdélyiség vagy erdélyiesség égíse alatt akar nagyobbak látszani a „szűkebb határok között”. Ezeket a törekvéseket László Dezső elítélendőnek és kiirtandóknak tekinti.³⁸

Írása utolsó nagy gondolatkörében azt vizsgálja, hogy miként viszonyul az erdélyi szellem az összmagyarsághoz. Igen érdekesen írja le ezt a viszonyt. Először azt vázolja fel, hogy az új helyzet miatt az erdélyi magyarság ösztönszerűen akarja megőrizni azt a magyar jelleget, amely az erdélyi szellemben rejlik. Ennek azonban negatív hozadéka is van, ugyanis minél inkább elmerül az erdélyi szellemben, annál inkább távolodik az összmagyar szellemtől.

Tehát a magyar nemzeti megmaradás egyúttal az anyaországi szellemtől való fokozatos távolodást és átalakulást is jelent. Ha pedig a távolodás fokozottan fennmarad, akkor ez a magyar lélek kettészakadását fogja eredményezni, és pedig ahhoz hasonlóan, ahogyan a svájci francia már nem tud azonosulni a franciaországi franciával, és ahogyan a svájci német sem egyenlő már a birodalmi némettel.

De hogyan lehet helyreállítani az egyensúlyt? – teszi fel a kérdést László Dezső.³⁹

„Vallanunk kell, hogy az összmagyarság egy lelki testet alkot ma is, egy lelki és egy kulturális közösség és organizmus ma is. Aki ezt a hitet nem vallja, aki ezt a hitet kétségessé teszi, abban a második pontban érintett két utolsó törekvés érvényesül. Ezek méltók az ítéletre. Mi az egész magyar lelki testnek bizonyos testrészei vagyunk. Nélkülünk az egész test nem tud élni, de még kevésbé tudunk mi élni az egész test nélkül. [...] A mi erdélyi magyar szellemünk, nem csak a mi megtartásunkra való, ezt hatni kell engednünk az összmagyarság felé is. Ha ez nem

³⁷ László Dezső: *Az erdélyi szellem*, 79.

³⁸ Uo. 79–80.

³⁹ Uo. 80.

kapcsolódik bele az egész magyar lélekbe, csonka marad. Fontos életigényei nem találnak kielégítetést.”⁴⁰

Az erdélyi magyar embernek pedig védekeznie kell a transzilvanizmusban rejlő kísértések ellen, ehhez pedig a folytonos „lelki kapcsolatban” kell lennie a magyar nemzet többi részével is. Azzal érvel, hogy az erdélyi magyarság nem képes önálló életre az összmagyarság nélkül, ahogy azt sokan hangoztatják. Az erdélyi szellemet sokan elemzik és sokat beszélnek róla, azonban sokkal inkább a megélésére van szükség, ahogy azt Bethlen Gábor is tette:

„Nem bizonyos, hogy azok az erdélyi szellem igazi hívei és az itteni magyarság irányítói, akik róla a legtöbbet írnak; lehet, hogy ezek csak írnak róla, de lélekben távol állanak tőle. Lehet, hogy éppen azokban él leginkább az erdélyi szellem, akik leglelkesebben tiltakoznak annak hangoztatása és az összmagyarságtól való különbözőségünk kielezése ellen. Talán szabad ilyen vonatkozásban állítani ide mint egészséges párhuzamot az Ige szavát: »Nem minden, aki ezt mondja nékem, Uram! Uram! megyen be a mennyek országába; hanem aki cselekszi az én menynevei Atyám akaratát.«”⁴¹

Nemzeti és kisebbségi létkérdések, elgondolások az 1930-as években

A két világháború közötti erdélyi magyar társadalom vezető rétegének és egyúttal az erdélyi református egyház vezetőinek is sikerült kijutni abból az útkeresésből, amely az 1920-as évekre voltak jellemző. Amennyiben a református elithez tartozó és az általunk vizsgált egyházi személyek nemzetszemléletét szeretnénk megragadni, akkor négy dolgot állapíthatunk meg. Megjelent az úgynevezett kritikai szemléletmód, amelyet Tavaszgy Sándor képviselt, s aki eljut a próféta nemzetszemlélet meghatározásáig. Imre Lajos a nevelési feladatokra és szempontokra hívta fel a figyelmet. László Dezső álláspontja egyben teljesen újszerű, ugyanis az új generációt is képviselte, így szakítani kíván a korábbi nézetekkel, és ehelyett a kisebbségi létről és az ahhoz tartozó munkáról beszél. Ebben a fejezetben azt is megvizsgáljuk, hogy Makkai Sándor miként jutott el a „magunk revíziójá”-tól a „nem lehet”-ig.

Tavaszgy Sándor és a nemzeti lét kérdései a Pásztortűz hasábjain

Tavaszgy Sándor 1936-ban összesen négy cikkben fejtette ki a nemzeti lét kérdéseiről alkotott nézeteit a *Pásztortűz* hasábjain. Elsőként vizsgáljuk meg *A pártos*

⁴⁰ László Dezső: *Az erdélyi szellem*, 80.

⁴¹ Uo.

*ház*⁴² című cikkét, amelyet azzal a gondolattal indít, hogy a próféták „pártos ház”-nak nevezték saját „népközösségüket”, és ugyanígy lehet nevezni Európát és az egész világot. A továbbiakban a pártoskodás bibliai gyökereit ismerteti, amely az Isten elleni „pártütésben” és a testvérgyilkosságban vette kezdetét. Ez a pártoskodás pedig oda vezet, hogy egy adott közösség részekre tagolódik, és a részek is el különülhetnek egymástól. Ugyanez veszélyezteti az erdélyi magyarságot is.⁴³

Ez az írás érdekesítő a nemzetszemlélet szempontjából. Három pontban vázolja fel, hogy az erdélyi magyarságon belül nincsenek politikai ellentétek és gazdasági alapú pártoskodások, de még „társadalmi osztálytudatból folyó különbségek sem”. Ezeket a megállapításokat arra alapozza, hogy a magyarság nem pártpolitikai érdekekért küzd; gazdasági tekintetben csak érdekek vannak az elgondolások és a stratégia helyett; ami pedig az „osztályok” közötti ellentéteket illeti, csupán „néhány vakelméjű idétlen” próbálkozik ezzel, de reménytelenül.⁴⁴

Ezt követően Tavaszty Sándor felteszi a kérdést: mi okozza mégis az ellentéteket az erdélyi magyarság vezetői között? Miért nevezi pártos háznak az erdélyi magyar közösséget? Úgy véli, hogy minden olyan válasz hamis, amelyik a személyi érdekek mentén keresi a válaszokat. Az ellentétek és a pártoskodások gyökerei sokkal mélyebbek, és a valódi okai sokkal „komolyabbak”. Tavaszty Sándor így ír erről:

„Az igazi okok: kisebbségi sorsunk és helyzetünk, viszonylataink és feladataink megítélésében mutatkozó minőségi különbségekben vannak. Ez tisztán kifejezve azt jelenti, hogy vezető művelteink között intelligencia tekintetében nagy különbségek vannak. Különbség van a látásban, a látókörben, a tudásban, a dolgok és kérdések megítélésében, de különbség van a szempontokban és az álláspontokban, valamint az ízlésben és a szellemi igények tekintetében. Ezek a különbségek azok, amelyek politikai, gazdasági és művészi, közelebbről irodalmi életünkben folytonosan kiütözköznek és ellentéteket idéznek elő, majd pártoskodásra vezetnek.”⁴⁵

Az ellentétek mozgatórugója pedig a kisebbségi sors – véli Tavaszty Sándor. Ebből származnak a különböző előítéletek és az a makacsság, amely „ébred tartja a pártos szellemet”. A kisebbségi sorsot „kórjelzésnek” nevezi, és arra buzdít minden felelős vezetőt, hogy az önművelődésben és a közművelődés-

⁴² Tavaszty Sándor: Nemzeti létünk kérdései. A pártos ház. In: *Pásztorújság* 22. (1936/1), 1.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

ben sosem szabad elfáradni, ugyanis ez jelenti a megmaradás és a létfenntartás zálogát.⁴⁶

Tavaszy Sándor nemzeti léttel kapcsolatos második írása, *Az érdektelenség bűne*⁴⁷ a *Pásztorújság* következő számának címlapján jelent meg. A cikk elején arra hívja fel a figyelmet, hogy a nemzeti létnek nélkülözhetetlen „szervei a különböző társadalmi egyesületek”, azonban ezeknek együtt kell dolgozniuk, és érezniük kell, hogy ők tulajdonképpen csak egy szeletkéje vagy részlete a nagy egésznek. Ehelyett nagy zűrzavar uralkodik a magyar egyesületek tekintetében, ahol nem-hogy egymás munkáját segítenék, hanem sok esetben egymást „kaszálják”, és minden igényt saját maguk akarnak kielégíteni:

„A kulturális egyesületnek van sport-szakosztálya, a sport-egyesületnek irodalmi szakosztálya, a műkedvelő társaságnak turista szakosztálya, a tennisz-klubnak zenei szakosztálya és így tovább. Micsoda zűrzavar és erőpazarlás.”⁴⁸

A helyzetet Tavaszy szerint az súlyosbítja, hogy ezeknek a szervezeteknek a vezetői szemben állnak egymással, és egymás munkáját érdektelenséggel szemlélik. Ezek mellett pedig ott van a nemtörődömség, amelynek következtében „az egyesületi munkában nem azoknak a szolgálatban égő bolondoknak jár a köszönet, akik vállalják és viszik a jövődőlert való felelősség terhét”, hanem azoknak, akik időként megjelennek egy-egy rendezvényen, és „néhány fejbólintással” ösztönzik a tevékenység folytatására. Tavaszy Sándor ebben az írásában már-már kifakad az olyan vezetők ellen, akik büszkeségből, érdektelenségből csupán szerepnek tekintik az egyesületi munkát, s akiknek ez csupán arra alkalom, hogy

„[...] önmagukról beszéltesenek, nehogy kisszerűségük valami módon kiderüljön. Ha azután céljukat elérték, úgy jöhet ismét az érdektelen szemlélődés és bírálgatás boldog semmittevése.”⁴⁹

Tavaszy Sándor fájdalommal jegyzi meg, hogy az elmúlt másfél évtizedben – és itt a Trianon utáni időszakra gondol – sok vezető egyetlenegy előadásán sem jelent meg, legyen az az Erdélyi Múzeum-Egyesületnél vagy az Irodalmi Társaságnál, és ironikusan azt is hozzáteszi, hogy ezeknek az embereknek nincs szükségük a tanulásra, mert ők sokat tudnak, és mástól nem fogadhatnak el tanítást.⁵⁰ Írását így zárja:

⁴⁶ Tavaszy Sándor: *Nemzeti létünk kérdései. A pártos ház*, 1.

⁴⁷ Tavaszy Sándor: *Nemzeti létünk kérdései. Az érdektelenség bűne*. In: *Pásztorújság* 22. (1936/2–3), 27.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

„Az érdektelenség bűnével terheltek között nagyon sokféle típus található. Az eddig jellemzetteken kívül van még olyan, amely az esztétikai érdektelenség álláspontjáról utasítja vissza az egyesületi munkákkal való együttérzést. Ezek azok, akik unalmasnak, művészietlennek, vagy kifinomult ízlésükre nézve elviselhetetlennek nyilvánítanak minden ilyen munkát s érdektelenül fordulnak el attól, vagy legfeljebb egy-egy ünnepi leereszkedésre vállalkoznak, amikor kitüntető és megkülönböztetett tisztelettel felkérlik őket. Az érdektelenség súlyos bűn, mert megöngíti és megbénítja a nemzeti élet organizmusának egy-egy szervét. De súlyos különösképpen azért, mert nyomában mind lazábbá és szakadozottabbá válik a nemzeti közösségi életet alkotó életviszonyok hálózata.”⁵¹

1936 márciusában Tavasz Sándor *A felelőtlen bíráltság*⁵² címmel egy újabb részt jelentetett meg a nemzeti lét kérdései témakörben a *Pásztorújság* hasábjain. In medias res indít azzal a gondolattal, hogy ahol száz magyar ember együtt van, ott legalább hetvenhét meg van győződve arról, hogy kimondhatatlanul sok vezetői tehetséggel rendelkezik, a maradék huszonhárom pedig csak azért hallgat, mert még különbnek érzi magát a többi hetvenhétnél is.

Tavasz mindenhol hiányolja a „felelős bírálatot”, legyen az egyházi, kulturális, irodalmi vagy politikai gyűlés. Ahol ez hiányzik, ott megjelenik a felelőtlen bírálgatás:

„[...] ahol a vezetés rossz, nemcsak azért rossz, mert a vezető rossz, hanem azért is rossz, mert nem élte a felelős bírálat, ellenben gáncsolja és bénítja a felelőtlen bírálgatás”.⁵³

Úgy véli, hogy aki meghátrál a felelős bírálat elől, nem méltó arra, hogy vezető legyen, és megnevezi a felelőtlen bírálgatás másik fajtáját: a nem magyar nyelvű sajtótermékekét. Ezekre nézve ezt tanácsolja: mivel eljött már az ideje annak, hogy az emberek öntudatra ébredjenek, ezeket a rágalmozó cikkeket, amelyek a magyarság politikai, gazdasági, kulturális és egyházi vezetői ellen uszítanak, nem szabad komolyan venni.⁵⁴ A cikk ekképpen záródik:

„A felelősséget érző bírálatnak a nemzetszervezetben ugyanaz a feladata, mint a vérkeringést előmozdító hajtóerőnek: eleven, élénkítő folyásban kell tartania azt a vitalitást, amelynek jelenlététől és hatásától függ a nemzeti élet egészsége. Nem-

⁵¹ Tavasz Sándor: *Nemzeti létünk kérdései. Az érdektelenség bűne*, 27.

⁵² Tavasz Sándor: *Nemzeti létünk kérdései. A felelőtlen bírálgatás*. In: *Pásztorújság* 22. (1936/6), 107.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

csak, de ezenkívül fel kell vennie az elszánt harcot mindazokkal a kórozó törekvésekkel, amelyek a nemzeti élet egységét építő magyar akarat ellen törnek.”⁵⁵

A *Nemzeti létünk kérdései* sorozat negyedik, befejező része *A prófétai nemzetszemlélet*⁵⁶ címet viseli. Ez képezi dolgozatunk tematikájának központi gondolatát: mit jelent a prófétai nemzetszemlélet?

Tavaszy Sándor a nemzeti lét jelenének és jövőjének kérdésével kezdi cikkét, és megállapítja, hogy a magyarság mindig vagy jobbra, vagy balra vetődik, ezért sosem tudja megtalálni a középutat. Ennek az az oka, hogy hiányzik a kritikai és a vallásos nemzetszemlélet, és e kettő ötvöződését nevezi prófétai nemzetszemléletnek.⁵⁷

Mit jelent ez a prófétai nemzetszemlélet? Ehhez elsősorban vertikálisan, Isten tervében és akaratában kell látni a nemzetet, nem történeti, horizontális síkon, mivel „a végső emberi-történeti döntéseket megelőzi mindig az isteni döntés”. Aki ezt a nemzetszemléletet vallja magáénak, nincs kiszolgáltatva sem politikai döntéseknek, sem ijesztgetéseknek, nem áldozata ezeknek, és nem borúlátó.⁵⁸ Összefoglalásként Tavaszty ekképpen határozza meg a prófétai nemzetszemléletet:

„A prófétai nemzetszemlélet az igazi kritikai nemzetszemlélet. A nemzetet merőben Isten tulajdonának tekinti, s mint ilyenre a legmagasabb mértékét: az Isten akaratát alkalmazza, és ez alatt ítéli meg. Mivel csak egy érdeket ismer: az Isten akaratának győzelmét, ennél fogva a kritikájában nem játszik szerepet az egyéni, vagy pártérdek, tehát ahol tévedést, romlást, vagy gonoszságot lát, azt személyi, vagy pártos tekintetek nélkül ítéli meg, s ítékezésének nincs más célja, mint az egész nemzeti közösség erkölcsi becsét emelni. Ez a nemzetszemlélet kitérít a látókört s nem akad fenn az apró huncutságokon, a hátmögötti susárlásokon, vagy ravaszkodásokon. Az egyes embert nem nézi sem angyalnak, sem ördögnek, hanem csak embernek, akinek ugyan meg kell bocsátani, de akit ugyanakkor megfelelő fegyelmezővel nevelni is kell, nehogy a nemzeti becsület miatta kárt szenvedjen.”⁵⁹

A prófétai nemzetszemlélet végső célja az, hogy erkölcsi közösséggé is tudjon válni, a kisebbségi sorsban pedig meg kell előznie a politikai vagy gazdasági kö-

⁵⁵ Tavaszty Sándor: *Nemzeti létünk kérdései. A felelőtlen bíráltság*, 107.

⁵⁶ Tavaszty Sándor: *Nemzeti létünk kérdései. A prófétai nemzetszemlélet*. In: *Pásztorújság* 22. (1936/21), 435.

⁵⁷ Tavaszty Sándor: *Nemzeti létünk kérdései. A prófétai nemzetszemlélet*, 435.

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ Uo.

zösszéggé formálódást. Tavaszy Sándor úgy látja, hogy annak a nemzetnek, amely erkölcsileg erős és stabil, sokkal nagyobb az ellenálló ereje, mint annak a népnek, amely erkölcsileg lazább, és bukásra van ítélve. Amennyiben az erdélyi magyar közösség ezt a prófétai nemzetszemléletet vallja magáénak, megszűnnek az ellentétek, pártoskodások és a fölösleges viták, hiszen így mindenki a nagy egészhez tartozónak érzi magát, és ugyanaz a kötelesség fog rá vonatkozni: a szolgálat, „amely az egészért és minden egyesért való tette kötelez. Ez ma és minden időben a transzilvániai magyar kisebbség legmagasabb nemzetszemléletének a kategórikus imperativusa!”⁶⁰

Imre Lajos nevelési és kisebbségi erkölcstana

Imre Lajos nevéhez fokozottan kötődik a gyakorlati teológia, a vallásoktatás és a nevelés. Fejezetünkben csupán rövid betekintést szeretnénk nyújtani munkásságába és abba, hogy melyek voltak az egyházi és a magyar nevelés útvesztői az 1930-as évek Erdélyében.

A *Nevelési feladatok Erdélyben*⁶¹ című írásában, amelyet a *Pásztorújság* közölt 1935-ben, kifejti, hogy a nevelés nem magánügy, hanem sokkal inkább egy vagy több közösség ügye. Egyrészt ott van az állam, az egyház és a nemzet, s ezekből nem kiszakadnia, hanem minél szorosabb kapcsolatot kell kialakítania a gyermeknek. Megállapítja, hogy a „nevelésnek van egy általános, egyetemes feladata”. Ennek pedig csakis akkor van értelme, ha a gyermeket az adott időben, helyen és az adott körülményekhez híven neveljük, s ezért az erdélyi nevelési feladat egyedi. Sajátosságait figyelembe kell venni, noha nem lehet egy egységes erdélyi nevelési szellemről beszélni. Kiemeli, hogy nagyon fontos lenne ezt az egységet megtalálni és létrehozni. Ebben óriási feladata van az iskolának, a családoknak, az egyéneknek, a szervezeteknek és intézményeknek, „mert benne az egységes erdélyi magyar élet szellemének kell érvényesülnie”.⁶²

A *magyar nevelés új útjai*⁶³ című írását 1935 második felében közölte a *Pásztorújság*. Ez jól tükrözi Imre Lajos neveléstani szemléletét. Szakít az elméleti neveléstan módszereivel, és helyette azt mondja, hogy a „nevelés kérdése az élet kérdése”. Megemlíti a magyar neveléstudomány addig megjelent és legfontosabb munkáit, Imre Sándor *Neveléstanát*, Weszely Ödön *Pedagógiáját*, valamint Mitrovics Gyula *A neveléstudomány alapvonalai* című könyvét, amelyek megmutatják, „hogyan kell a magyar nevelésnek keresni a traszcendens világgal való kapcsolatokat”, és há-

⁶⁰ Tavaszy Sándor: *Nemzeti létünk kérdései. A prófétai nemzetszemlélet*, 435.

⁶¹ Imre Lajos: *Nevelési feladatok Erdélyben*. In: *Pásztorújság* 21. (1935/5–7), 118–119.

⁶² Uo.

⁶³ Imre Lajos: *A magyar nevelés új útjai*. In: *Pásztorújság* 21. (1935/14), 312–313.

rom fontos gondolatot fogalmaz meg: a nevelés egyetemes munka; a nevelés a kulturális feladatok felismerésében, átadásában és az arra való előkészületből áll; végül pedig a nevelés személyes munka, és csakis „ebből a munkából származhat az egész nemzet nevelése, s ebben a munkában egyeknek kell lenniök nevelőnek és gyermeknek”.⁶⁴

Az 1938-ban megjelent *Hivatás és élet* című írásában,⁶⁵ amely később kiadott könyvének is címe, arra hívja fel a figyelmet, hogy a foglalkozás, az életpálya és a hivatás három különböző fogalom, noha gyakran egymás helyett használják a közbeszédben. A foglalkozás az, ami az ember életének legnagyobb részét tölti ki; az életpálya viszont út, karrier, amely kapcsolatban van az ember saját életével. A harmadik fogalom pedig a hivatás, amely nem az egyéntől függ. A hivatást nem űzzük, mint a foglalkozást; nem vagyunk rajta, mint az életpályán; a hivatás ajándék, ezt azonban nagyon ritkán használják – állapítja meg Imre Lajos.⁶⁶

Hogyan lehet a hivatásból foglalkozás, és hogyan lehet a foglalkozásból hivatás? Erre a kérdésre Imre Lajos így válaszol: a „hivatás és az élet elválaszthatatlanok egymástól”:

„Az igazi hivatás az, amit az életünkkel fedezünk, s az igazi élet az, amelyet a hivatásunk táplál. A hivatás nélküli élet tartalmatlan; a hivatás arra való, hogy azt kövessük, az után menjünk, megvalósítsuk; ha nincs hivatás, céltalan és tehetetlen az életünk. De ha ezt a hivatást csak érezzük, valljuk, de meg nem valósítjuk, nem követjük, akkor ebből a hivatásból vád lesz és ítélet, s az életben, amely csak vallja a hivatása gondolatát, de nem érvényesíti és szolgálja azt, ez a hivatás eltompul, elerőtlenedik és elvész. Ahogy vannak emberek, akik még ott tartják lelkük legmélyén, mint elfakult emléket, mint értéktelenné vált drága hagyományt a hivatásuk tudatát, de nem tudják szolgálni azt; megtörte és megalkuvásra szólította őket az élet ezer gondja-baja, s egy összetört, kiábrándult és csalódott élet romjain töltik el hátralevő éveiket. A hivatás és az élet így tartoznak össze, egyik a másik nélkül értelmetlen és céltalan.”⁶⁷

Fontos kiemelnünk és megemlítenünk Imre Lajos *A kisebbségi élet erkölcsstand*⁶⁸ című tanulmányát, amelyet az *Erdélyi Helikon*ban közölt. Itt a tanulmánynak csupán néhány gondolatát idézzük fel.

⁶⁴ Imre Lajos: *A magyar nevelés új útjai*, 312–313.

⁶⁵ Imre Lajos: *Hivatás és élet*. In: *Pásztorújság* 24 (1938/9), 487–490.

⁶⁶ Uo. 487–488.

⁶⁷ Uo. 488–489.

⁶⁸ Imre Lajos: *A kisebbségi élet erkölcsstanda*. [1. rész] In: *Erdélyi Helikon* 14. (1938/1), 1–12.; [2. rész] (1938/2), 121–131.; [3. rész] (1938/3), 169–178.

Imre Lajos már a tanulmány elején megállapítja, hogy az ember élete közösségi lét, és azokat az etikai alapokat kutatja, amelyekből a közösségi létforma származik, és amelyek az életet szabályozzák. Úgy véli, hogy a nemzeti életnek a közösség élete és az ember rendeltetése az alapja, amelyek nem cserélhetőek fel egymással, és egymás helyébe sem állíthatók.⁶⁹ Mi teszi a nemzetet nemzetté? – teszi fel a kérdést:

„Az, hogy az igazi nemzet tagjai a maguk élete számára kapott parancsot, az Isten által kapott rendeltetést a nemzeti közösség keretei közötti szolgálat parancsá gyanánt ismerik fel. A nemzeti lét külső meghatározottságait, amelyek a nemzet-közösség élete az államban, a nyelv, a gazdasági élet, a kultúra, művészet, a társadalmi kapcsolatok, olyan térnek ismerik fel, amelyben a rendeltetésük szerinti életet nekik ki kell fejteniök, amely területek, munkaterek, lehetőségek azért vannak, hogy azokban az emberi élet elé írt parancsot végrehajtsák.”⁷⁰

László Dezső írásai a kisebbségi létről az Erdélyi Fiatalok lapban

László Dezső 1935-ben tett közzé *A kisebbségi élet* című írását az általa szerkesztett *Erdélyi Fiatalok* főiskolás lap hasábjain. Már a cikk elején megfogalmazza, hogy nehéz valami újat mondani ebben a témában, ugyanis az elmúlt években már számos írás jelent meg a kisebbségi lét formáiról. Azonban a maga részéről helytelennek tekinti azt a nézőpontot, amely a kisebbséget az anyaország magyarságával szemben határozta meg, és a kisebbségi szó kapcsán három hibás álláspontot nevez meg. Az első a konzervatív magatartás, amely a régi magyar világ kontinuitásában látja a megoldást az új keretek között. A második az a kritikai magatartás, amely szemben áll a magyarsággal. Ebből a másodikból fakadóan nőtt ki a harmadik, a pesszimista magatartás, amely szerint nincs jövője a kisebbségi sorsba jutott magyarságnak.⁷¹

László Dezső új álláspontot képvisel az előbb felvázolt és 1920–1935 között elkerülhetetlenül kialakult három magatartással szemben, és úgy látja, hogy itt az ideje az új alapvetésnek. A kisebbségi létet a román többséghez viszonyítva kell látni, nem a magyarországi magyarsághoz mérten. Ez a megállapítása jelenünkben már nyilvánvaló, azonban 1935-ben ez még nem volt az. Úgy gondolja, hogy a romániai magyarság tagjai teljes jogú, nem pedig megtűrt állampolgárai Romániának. Ennek értelmében ismerni kellene az alkotmányt és a törvényeket, ha pedig

⁶⁹ Imre Lajos: *A kisebbség élet erkölcstana*, 8.

⁷⁰ Uo. 10.

⁷¹ László Dezső: *A kisebbségi élet*. In: *Erdélyi Fiatalok* 6 (1935/3), 79–86.

igazságtalanság éri a kisebbséget, akkor a törvényekre kell hivatkozni, nem más kisebbségekre, vagyis az erdélyi románság sorsára Trianon előtt.⁷²

„Ki az, aki közülünk nem fizeti be az adót, aki nem szolgálja le a katonai éveket, aki nem tiszteli az uralkodót és az állam egész rendszerét? Az ilyen magatartásból a románság is meg fogja látni, hogy mi valóban elismerjük azt a törvényes helyzetet, amelyekben a békekötés óta élünk. Meg kell győznünk az államalkotó fajt afelelől, hogy nekünk nincsenek rejtett céljaink, meg kell mutatnunk, amit az ország vezetői nem igen látnak, hogy egész közéletünkben mennyire a törvényes rend tiszteletén akarunk előre haladni.”⁷³

László Dezső a kisebbségi programnak az új államkeretek közötti megvalósulását látja járható útnak, amely „megismerő, védelmező és továbbfejlesztő munka”. Megállapítja, hogy az erdélyi magyar gyermekeket jó román állampolgárnak kell nevelni úgy, hogy közben ne csorbuljon a magyar nyelv és kultúra. Ez a kettő azonos a magyarországiak esetében, tehát ott a jó állampolgári kötelesség azonos a kulturális neveléssel. Miután pedig több példát is felvázol, arra a következtetésre jut, hogy ezek alapján nem lehet tovább képviselni azt a konzervatív álláspontot, amelyről fentebb már szóltunk.⁷⁴

A kritikai szemléletmódot azért bírálja, mert ez csak a tünetekre mutat rá, de nem nyújt megoldásokat és gyógyulást. A kritikai álláspont mentén két szélsőség alakult ki, az egyik Magyarország felé kacsintgat, a másik pedig az asszimilációt választaná. László Dezső mindkettőt elítéli, és azt az álláspontot képviseli, hogy lehet kisebbségi sorsban élni, és pedig a törvények betartása és betartatása révén. A pesszimista felfogás szerinte a legrosszabb mindhárom közül: a konzervatívok még mindig az elavult korban élnek, a kritikusoknak semmi sem jó, a pesszimista pedig azt mondja, hogy semmink sincs.⁷⁵ Ehelyett a következőt írja a kisebbségi életről:

„Az igazi kisebbségi élet a vagyok igével kezdődik, az ismerem igével folytatódik és az akarok igén keresztül a cselekedetben nyilvánul meg. Mihelyt megszabadítottuk magunkat egy régi világ beképzeléseitől, komolyan leszámoltunk azzal, hogy kisebbségi sorsban élünk, és ez nem folytatása a világháború előtti magyar életnek, hanem a kezdete egy soha ki nem alakult, történelmi analógia nélküli, új magyar életnek, azonnal megindul bennünk az élet kötelező parancsa, ha egyáltalán

⁷² László Dezső: *A kisebbségi élet*, 79–80.

⁷³ Uo. 80–81.

⁷⁴ Uo. 81–82.

⁷⁵ Uo. 82.

akarunk élni. Nekünk kisebbségi életet élőknek meg kell teremtenünk egy egészen új létformát, a kisebbségi magyar élet létformáját.”⁷⁶

A kisebbségi programot pozitívnak és újnak nevezi, amelyhez nélkülözhetetlenek az „anyagi feltételek és szervezetek”. Ezt elsősorban a román állam keretei között látja megvalósíthatónak, és jelentős mértékben elmarasztalja a politikai képviseletet, hogy sok esetben semmit nem tettek a magyar iskolák, osztályok felállításáért vagy Székelyföld kulturális autonómiájáért, amely az ország törvényei által adott jog (sic!), vagy pedig túl türelmeseknek mutatkoztak a szabad vallásgyakorlás kérdésének tekintetében is. Ami a szervezeteket illeti, az egyházakat tartja a legfontosabbnak a régi szervezetek közül, azonban ezeknek is újszerűeknek kell lenniük, tehát nem lehetnek „folytatói egy letűnt kornak”.⁷⁷

A magyarság „örökölt” szervezeteit is át kell szervezni és újjá kell alakítani, ez azonban csak részben, vagy teljességgel hiányosan valósul meg. László Dezső szerint ezek egyrészt azért nem történtek meg, mert az anyaországi mintákat akarták lemásolni, másrészt pedig azért, „mert nem állanak mögöttük alkalmas egyének”. Szükséges az erkölcsi alapokon nyugvó egyéni nevelés. Ezt a szervezkedést pedig alulról felfele kell megvalósítani: „egyéniségnevelés, község-szervezés, vidékfejlesztés, országos szervezkedés, ez a kisebbségi szervezet kiépítésének útja”.⁷⁸

Végül pedig arról a kérdéskörrel szól, hogy ennek a kisebbségi szervezkedésnek nem szabad gátat szabnia a világnézeti, felekezeti vagy éppen korbeli különbségeknek, s ez utóbbi kapcsán ezt írja: „az ifjúság merev szembeállása megtermette a maga gyümölcsét, s az idősebb nemzedék is hatása alá került annak az átértékelésnek”. Megállapítja, hogy a fiatalabb generáció sokkal jobban tud azonosulni az általa felvázolt kisebbségi programmal, ugyanis beleszülettek ebbe, ebben nevelkedtek, a kritika pedig csak azok ellen irányulhat, akik nem akarják vállalni ezt a kisebbségi sorsot. De valójában „sok idősebb erdélyi magyar adott már igazat annak az életlátásnak”, ami a fiatalokban alakult ki. „Itt az ideje az új kisebbségi szervezkedésnek” – zárja cikkének sorait.⁷⁹

Három évvel később a *Világnézetünk apológiája* című írásában *A mítosz és jelszó vitához*⁸⁰ kapcsolódóva fogalmazza meg álláspontját a transzilvanizmus kérdésé-

⁷⁶ László Dezső: *A kisebbségi élet*, 82–83.

⁷⁷ Uo. 83.

⁷⁸ Uo. 84–85.

⁷⁹ Uo. 85–86.

⁸⁰ Az 1930-as évek első felében az új erdélyi értelmiség kritikusan viszonyult az „erdélyiség” programjához. Ez nyilvánult meg Szemlér Ferenc *Jelszó és mítosz* című cikkében [Szemlér Ferenc: Jelszó és mítosz. In: *Erdélyi Helikon* 10. (1937/8), 592–604.], majd pedig az annak nyomán kibontakozott vitában. Ld. még: Kós Károly: Jelszó és mítosz? In: *Erdélyi Helikon* 10. (1937/10), 766–

ben. Szemlér Ferenc, Kós Károly, Kacsó Sándor és Császár Károly írásainak gondolatai mentén határozza meg azokat a világnézeti érdekeket és változásokat, amelyek az említett gondolkodók vitája során jelentek meg, és amely az ifjabb vezetők között bontakozott ki. László Dezső racionalizmusnak és materializmusnak nevezi ezt a világnézetet, és úgy véli, hogy a transzilvanizmus sokkal több ennél. Fejtegetésében kiemeli:

„[...] a transzilvanizmus nemcsak logikailag igazolható világnézet, hanem népközösségünk valóságos életigénylését kizárólagos módon elősegítő, sajátos és erős világnézet is”.⁸¹

Makkai Sándor nemzetszemlélete. A Magunk revíziójától a Nem lehetőségig

Makkai Sándor püspöki tisztségéből való lemondásának és Erdélyből való távozásának második évében, 1937-ben tette közzé a *Nem lehet*⁸² című írását a budapesti *Láthatár* című folyóiratban. Írása nagy visszhangot és megosztottságot váltott ki az erdélyi magyar közéletben. Ebben foglalta össze nézeteit a kisebbségi közösségről, a kisebbségi létről és magáról a kisebbségi kérdéstről. Az írás azért is érdekes, mivel ellentéte annak a kritikai, erkölcsi nemzetszemléletnek, amelyet a *Magunk revíziója*⁸³ című könyvében fogalmazott meg még 1931-ben, és amely egyúttal irányt mutatott az erdélyi magyar közéleti gondolkodásnak. Dolgozatunkban nem célunk Makkai Sándor eme munkáját elemezni, mivel kutatásunk a sajtókiadványokra összpontosít, mindazonáltal röviden összefoglaljuk felvetéseit, hogy összevethessük azokat a közfelháborodást kiváltó *Nem lehet* cikkével. Ezt leginkább egy korabeli recenzióval tudjuk megtenni, amelytől maga Reményik Sándor közölt a *Pásztorújság* folyóiratban. Reményik így jellemzi Makkai Sándor öt előadását tartalmazó könyvét:

„Ez nem írásmagyarázat, nem vallásfilozófia, nem történelmi tanulmány, nem szépirodalom, – ez politikai program egy kisebbségi nép számára. De olyan politikai program, amely a történelemből, a filozófiából, s legmagasabb fokon az Evangéliumból ered. Egész célját illetőleg s minden vonatkozásában gyakorlati, de magas eredetének megfelelően isteni színezetét megtartja a gyakorlati elágazások s részletösvények végső pontjáig.”⁸⁴

770. Kacsó Sándor: Az igazi erdélyi szellemiség. In: *Erdélyi Helikon* 11. (1938/1), 35–41. Császár Károly: Vita a transzilvanizmus körül. In: *Pásztorújság* 24. (1938/1), 48–49.

⁸¹ László Dezső: Világnézetünk apológiája. In: *Erdélyi Fiatalok* 9. (1938/1), 7–10.

⁸² Makkai Sándor: Nem lehet. In: *Láthatár* 5. (1937/2), 49–53.

⁸³ Makkai Sándor: *Magunk revíziója*. Erdélyi Szépművészeti Céh, Cluj–Kolozsvár 1931.

⁸⁴ Reményik Sándor: „Magunk revíziója”. In: *Pásztorújság* 17. (1931/5), (100–102) 100.

Ezt követően sorra veszi Makkai előadásainak lényeges gondolatait, majd írása végső gondolatát magától Makkaitól veszi át, és azt mondja róla, nem képes szabadulni tőle:

„A végső gondolat tehát megint az, mely engem Makkai egész könyvében legjobban megragadott, annyira, hogy szabadulni sem bírok tőle: *ami velem történik, annak sohase keressem es sohase fogadjam el külső okát addig, amíg csak egyetlen belső ok is van, ami hozzájárulhatott abhoz, hogy az a valami megtörténjék.*”⁸⁵

Zárszóként Reményik annak ad hangot, hogy aki ezeket a sorokat megírta, az a „legmagasabb rendű politikai művet alkotta meg, pártok és politikusok felett”, és Makkai Sándort végül a kisebbségi magyarság útját látó, a célját kijelölő és az igazságot kifejező vezérnek nevezi.⁸⁶

Makkai azzal indítja 1937-ben közzétett írását, amelyet ötven évvel később, 1987-ben az erdélyi értelmiség ismét tematizált, hogy az első világháborút követő békeszerződésekkel az emberiség a saját halálos ítéletét írta meg. Kiemeli, hogy értékelését a *humánium* felől nézi. Ennek értelmében ezt mondja: ahogy léteznek természeti törvények, úgy be kell látni, hogy „a kisebbségi kérdés megoldhatatlan”. A kisebbségi létet méltatlannak és lelkileg lehetetlennek tartja. Megjegyzi, hogy valóban létezett egy ábránd, amely azonban szertefoszlott.⁸⁷ Erről így ír:

„Egy cseppet se sajnáljuk ennek az ábrándnak szétfoszlását, mivel önmagában véve a lehető legnagyobb hazugság volt. Egészen az ellenkező történt: a nemzeti öntudat soha nem ismert újértelmű kivirágzása és megteljesedése, mely hadat üzen minden elszíntelenítő és képmutató hazugságnak. A nemzetek megéreztek azt, hogy emberi mivoltuk faji és történelmi sajátágaik öntudatos kiművelésében, nem pedig azoknak feláldozásában áll egy olyan általánosság kedvéért, melynek minden eddigi kísérlete csak azt bizonyítja, hogy fényes ígéretei a legsötétebb zsarnokságot takarják. Mihelyt az emberi lélek a kommunizmusban meglátta minden általános humánium igazi és végső következményeit, mint egyedüli mentsvárhoz menekült saját nemzeti géniuszának szárnyai alá, s kétségtelen, hogy a nacionalizmusnak ez a fellángolása most már a jövőndőt alakító leghatalmasabb tényezővé vált.”⁸⁸

Makkai Sándor azt vallotta Paul Gerhard Natorp (1854–1924) német filozófust idézve, hogy az ember csakis a saját nemzeti közösségében érezheti és teheti

⁸⁵ Reményik Sándor: *i. m.* 102.

⁸⁶ Uo.

⁸⁷ Makkai Sándor: *Nem lehet*, 49–50.

⁸⁸ Uo. 50–51.

magát igazán emberré. Megállapította, hogy a nemzeti államok határai nem esnek egybe a nemzeti közösség határaival, azonban különbséget kell tenni a saját elhatározásából és döntéséből kisebbségi életet vállaló egyén és a saját akaratán kívül kisebbségi sorsba jutott ember között. Úgy gondolta, hogy a trianoni Magyarország nem lehet önmaga, nem lehet „egészséges és életképes” a trianoni békediktátum következtében létrejött új határok miatt. Ehhez hasonlóan a kisebbségi nemzetrészek még inkább életképtelenek, s bár működik bennük az életösztön, hiába biztatják és hitegetik egymást. Ezt azonban nem egyik napról a másikra bekövetkező eseményként írja le ekképpen:

„[...] szolgasorsban lefokozott életformák között hosszú időig el lehet tengődni, de nem lehet fejlődésképes nemzeti életet élni, ez pedig az új Európában annyit jelent, hogy nem lehet embernek lenni.”⁸⁹

Nem vitatta, hogy az első világháború utáni másfél évtizedben a kisebbségi magyarság nem tett volna meg mindent azért, hogy elviselhetővé tegye helyzetét, életét. Azonban évről évre azt tapasztalták, hogy az adott körülmények között nincs erre megoldás. Úgy vélte, hogy a kisebbségi közösségben megélt nemzeti lét igazi teljessége lehetetlen, mivel annak külső és belső akadályai is vannak,⁹⁰ és cikkét a következőképpen zárja:

„A kisebbségi sors nem politikai lehetetlenség, vagy legalább is nem csak az, hanem erkölcsi lehetetlenség. A mi kisebbségi sorsba jutott véreink, idegen nacionalizmusok testében, legnemesebb életcéljuk szerint tétlenségre kárhozható, mellőzve, teljesen ártatlanul és méltatlanul lenézve, emberi méltóságukban szenvednek olyan kibeszélhetetlen sérelmet, amely a világtörténelem e legsötétebb korszakának valamikor rettenetes ítéletévé fog válni.”⁹¹

Református nemzetszemlélet az 1940–1944 közötti Észak-Erdélyben

A második bécsi döntést követő időszak új szemléletmódot és új feladatok meghatározását követelte. Ezt három írás alapján fogjuk megvizsgálni. Elsőként áttekintjük Tavaszgy Sándor írását az új magyar életről, utána Imre Lajos szempontjait ismertetjük a missziói munkáról, végül pedig arra a valóságra tekintünk, amelyben az erdélyi református egyház volt ebben a korszakban: a háború okozta dilemmákra, illetve a hatalom és erkölcs viszonyára.

---

⁸⁹ Makkai Sándor: *Nem lehet*, 51.

⁹⁰ Uo. 52.

⁹¹ Uo. 53.

Tavaszy Sándor: új esztendő, új magyar élet

A második bécsi döntést követő év elején Tavaszy azt fogalmazta meg az *Új esztendő és új magyar élet*⁹² című írásában, hogy az új évvel új magyar életet is szükséges kezdeni, mivel a vesztéglés pusztulást, a megújulás pedig győzelmet hoz. Megállapítja, hogy a magyar ember mindig akkor volt képes összeszedni minden erejét és akkor újult meg, mikor a „legiszonyúbb mélységekbe vetették”. Úgy véli, hogy az életet, különösen a magyar életet nem lehet és nem is szabad racionális keretek közé zárni, mivel az elgépesíti, holott az élet „természetes, szerves és lelkes”.⁹³ Milyennek kell lennie az új magyar életnek? – teszi fel a kérdést Tavaszy Sándor, és erre szerinte leginkább az erdélyi magyarok tudnak válaszolni:

„Nem szabad árvaságban hagyni egyetlen magyar életet; de nem szabad árvaságba taszítani, magyar földön, egyetlen emberi életet sem [...] Ki kell ragadni minden magyar életet a társadalmi és gazdasági elhagyatottságból, a családi és lelki árvaságból, és be kell vonni a nagy nemzeti szeretet-közösségbe. A magyar amint árvaságra jut, először elbúsulja magát, másodsor kiszakítja magát még a családi közösségből is, harmadszor pedig kiszolgáltatja magát bármely hazugságnak, amely útjába kerül, még ha nem is hisz benne.”⁹⁴

Írásában ismét szót emel a pártoskodás ellen, a jelszavas magyarság és azok ellen, akik bomlasztani, „atomizálni” szeretnék a magyar nemzetet. Az új magyar életért dolgozni kell és áldozatot kell hozni. A munkában Tavaszy nem annak egyéni hasznát látja, hanem sokkal többet annál. Akik csak az egyéni haszonért tesznek meg valamit, azokat a Biblia haszontalan szolgáltnak, semmittevőknek nevezi. Vallja, hogy ez a munka nem reked meg a hivatalban, a műhelyben és a tanterekben. Ami pedig az áldozatot illeti, úgy gondolja, hogy nem a többletből kell adni, hanem abból, ami jog szerint az egyéné, s így nem áldozatról beszél, hanem az áldozatosság lelkét teszi mérvadóvá. Ezért szükséges az új magyar lelkület, amely „nem keresi csak a maga hasznát, hanem a másét, s amely minden magyarban testvért lát s nemcsak polgártársat, vagy párttársat”. Ezt pedig ki kell terjeszteni „az egész nemzeti közösség határáig”.⁹⁵

Imre Lajos: népiség és missziói munka

Imre Lajos *Az Útban* közölt *Népiség és missziói munka*⁹⁶ című cikkében arra hívja fel olvasói figyelmét, hogy a második bécsi döntést követő időkből túlságosan is

⁹² Tavaszy Sándor: Új esztendő és új magyar élet. In: *Pásztorújság* 27. (1941/1), 3–5.

⁹³ Tavaszy Sándor: *Új esztendő és új magyar élet*, 3.

⁹⁴ Uo. 3–4.

⁹⁵ Uo. 4–5.

⁹⁶ Imre Lajos: Népiség és missziói munka. In: *Az Út* 23. (1941/5), 146–147.

előtérbe kerültek a nemzeti jellegű munkák, és ennek következtében valósággá válik az a félelme, hogy az igazi szolgálat, vagyis az ige hirdetése háttérbe szorul az egyházi feladatok között. Nem vitatja, hogy a nemzeti jellegű tevékenységeknek, gondolatnak és felelősségnek az egyház volt a helyszíne a két világháború közötti időszakban, de megállapítja, hogy „ma azonban már más a helyzet”. A magyar állam átvállalta azokat a feladatokat, amelyeket az egyháznak kellett végeznie a nehéz időkben: van immár magyar iskola, van leventeképzés, van hozzáférhető magyar irodalom. Ezért az egyháznak vissza kell térnie eredeti feladatához, az evangélium, az ige hirdetéséhez.⁹⁷

Ezzel elismeri, hogy a nemzeti karakterrel bíró kérdések nem mellékesek az egyház számára, azonban „nem emberi kultúrával, szociális munkával, földreformmal lehet Isten országát »megvalósítani« a földön”. Az egyház legfontosabb szolgálatát abban látja, hogy a népet Istenhez kell vezetni, a lelket Isten felé kell irányítani. Meg kell tanítani őket imádkozni, Isten igéjével élni, szolgálni és áldozatot hozni. Ha nem ezt a missziói munkát végzi az egyház, akkor „hiába jár ide, jár oda Qarzó Péter és hiába beszélünk népiségről, a valóságban hűtelenekké letünk az Ügyhöz”. Írása végén még egy kimagaslóan fontos tényezőt emel ki: a szórványok gondozását. Ennek igazi lelkigondozói jellege kell hogy legyen az ige hirdetésével együtt, mert ha ez a munka nem az Istennel való kapcsolatban próbálja megtartani a közösséget, akkor elvesz. Aki a hitét elvesztette, az nem csak az egyházát veszítette el, hanem az egész valóságát.⁹⁸ Ezért Imre Lajos egy úgynevezett „egyházi revízióra” szólít fel:

„Ebben az értelemben revízióra van szüksége egész egyházi munkánknak. Valószínű, hogy ez a most panaszolt eltévelyedés csak időleges, hogy amíg ezek a dolgok újak, addig emelkednek a régi, bár mindig új evangélium fölé a közérdeklődésben, adja Isten, hogy legyen ez igaz, – de kérdés, hogy azt a lelket, amelyet elszoktattunk az Igétől, hozzá lehet-e még kaptatni, és nem fogja-e azt elutasítani magától.”⁹⁹

László Dezső: hatalom és erkölcs viszonya a magyar nemzetben

László Dezső *Hatalom és erkölcs* című, 1943-ban tartott előadását a *Hitel* folyóirat közölte. Ebben két fogalom közötti viszonyt vizsgálta a korabeli magyar életben belül. Az akkori magyar helyzetet egy szóban foglalta össze: háború. Megállapítja, hogy nem a békeévek és azok termékei, hanem a háborúk és azok eredményei a fontosak az aktuális helyzetben. A különböző gazdasági, politikai és

⁹⁷ Imre Lajos: *Népiség és missziói munka*, 146.

⁹⁸ Uo. 147.

⁹⁹ Uo.

katonai hatalomhoz hozzá kell adni az erkölcsi erőt is, amely végső soron meghatározza a nemzet jövőjét, és azt hangsúlyozza, hogy az „erkölcsileg jól irányított és társadalmilag erkölcsi szempontok szerint szervezett nemzet” – még ha katonailag, gazdaságilag vagy politikai szempontból el is bukik – „olyan erkölcsi erőforrások fölött rendelkezik”, amelyekkel újjá tudja szervezni önmagát.¹⁰⁰

Ennek alapján teszi fel a kérdést: milyen a magyar hatalom és erkölcs? Úgy látta, hogy a magyar erkölcs erősödött Trianon után, a magyar hatalom pedig szintén gyarapodott a második világháború elején visszaszerzett országrészek révén. Ez a hatalmi megerősödés azonban az erkölcsi erő rovására ment a bécsi döntések és Délvidék visszaszerzése révén. Erről így ír:

„Valahogy úgy van, hogy az ország egy részének visszaszerzését megelőzően minden magyar ember előtt ott lebegett a nagy magyar cél: az elveszített területszempontok és a rajtuk élő magyarok fölszabadítása, és azért a célért tudtunk lelkesedni és komoly áldozatokat is hozni. Ma mintha elveszett volna a közvetlen magyar életcélnek ez a látása, az egész nemzet nem feszül egyetlen irányba, s ebből kifolyólag nincs meg a nemzeti fegyelemnek, összetartásnak az a fokozott mértéke, amellyel a trianoni csonka országban és a megszállott területen élő magyarok egyaránt rendelkeztek.”¹⁰¹

Előadásának harmadik részében arról ír, hogy nemzeti vonatkozásában a hatalmat és az erkölcsöt nem szabad és nem is lehet különválasztani egymástól. Bűnnek nevezi a hatalom erkölcsi törvények nélküli gyakorlását, de ennek fordítottját is, vagyis azt, ha valaki teljesen kivonul a magyar közéletből, és semmit sem akar tudni vagy támogatni a magyar hatalom tekintetében. Ezt a vonatkozást ellentétpárokkal szemlélteti: a hatalom jelenti a mennyiségi, anyagi és állami erőt, az erkölcs adja meg a minőségi, a lelki és az egyházak erejét. A hatalom és erkölcs tekintetében mennyiségi és minőségi, az anyagi és lelki, illetve az állam és egyház egészséges viszonyát a nemzet fogalmában látja: „A nemzetben a mennyiség és minőség, az anyag és a lélek, az állam és az egyház legteljesebb és legszervezesebb egységét találjuk föl.”¹⁰²

Felhasznált irodalom

Bárdi Nándor: A népszolgálat genezise és tartalomváltozása. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Kalligram Kiadó, Pozsony 2015, 11–47.

¹⁰⁰ László Dezső: *Hatalom és erkölcs*, 148–150.

¹⁰¹ Uo. 151.

¹⁰² Uo. 152–153.

- Bárdi Nándor: *Otthon és bázsa. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Pro-Print, Csíkszereda 2013.
- Imre Lajos: A kisebbség élet erkölcstana. [1. rész] In: *Erdélyi Helikon* 14. (1938/1), 1–12.; [2. rész] (1938/2), 121–131.; [3. rész] (1938/3), 169–178.
- Imre Lajos: A magyar nevelés új útjai. In: *Pásztorújság* 21. (1935/14), 312–313.
- Imre Lajos: Hivatás és élet. In: *Pásztorújság* 24 (1938/9), 487–490.
- Imre Lajos: Nevelési feladatok Erdélyben. In: *Pásztorújság* 21. (1935/5–7), 118–119.
- Imre Lajos: Népiség és missziói munka. In: *Az Út* 23. (1941/5), 146–147.
- László Dezső: A kisebbségi élet. In: *Erdélyi Fiatalok* 6 (1935/3), 79–86.
- László Dezső: Az erdélyi szellem. In: *Kálvinista Világ* 3. (1929/9), 78–80.
- László Dezső: Hatalom és erkölcs. In: *Hitel* 8. (1943/3), 148–153.
- László Dezső: Világnézetünk apológiája. In: *Erdélyi Fiatalok* 9. (1938/1), 7–10.
- Lőrincz D. József: A népszolgálat. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Kalligram Kiadó, Pozsony 2015, 288–322.
- Makkai Sándor: *Magunk revíziója*. Erdélyi Szépművés Céh, Cluj–Kolozsvár 1931.
- Makkai Sándor: Nem lehet. In: *Láthatár* 5. (1937/2), 49–53.
- Miklós Ágnes Kata: A népszolgálat és a hetvenes évek romániai magyar irodalmának nemzedékváltási vitái. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Kalligram Kiadó, Pozsony 2015, 232–248.
- Reményik Sándor: „Magunk revíziója”. In: *Pásztorújság* 17. (1931/5), 100–102.
- Tavaszy Sándor: Az erdélyi sajátosságok világnézetünkben. In: *Pásztorújság* 11. (1925/2), 21.
- Tavaszy Sándor: Nemzeti létünk kérdései. A felelőtlen bíráltság. In: *Pásztorújság* 22. (1936/6), 107.
- Tavaszy Sándor: Nemzeti létünk kérdései. A pártos ház. In: *Pásztorújság* 22. (1936/1), 1.
- Tavaszy Sándor: Nemzeti létünk kérdései. A prófétai nemzetszemlélet. In: *Pásztorújság* 22. (1936/21), 435.
- Tavaszy Sándor: Nemzeti létünk kérdései. Az érdektelenség bűne. In: *Pásztorújság* 22. (1936/2–3), 27.
- Tavaszy Sándor: Új esztendő és új magyar élet. In: *Pásztorújság* 27. (1941/1), 3–5.
- Szemlér Ferenc: Jelszó és mítosz. In: *Erdélyi Helikon* 10. (1937/8), 592–604.

* * *

After the Treaty of Trianon, the Transylvanian Reformed Church found itself in a completely new and unprecedented situation. In the years following the change of empires, there was an ideological search not only in literature and public life but also within the church. The intellectual elites of Hungarian Transylvania, including the leaders, theological professors, and ministers of the Reformed Church, significantly contributed to this quest, with their reflections and thoughts still holding significant content and influence today. The aim of this study was to

explore the publications that appeared between 1920 and 1944, placing them within a framework of intellectual and church history, and presenting them chronologically to depict the national worldview of the contemporary Reformed intellectuals. At the beginning of the study, we examined the concepts of Transylvaniam and public service. Subsequently, we delved into the intellectual search of the 1920s and discussed the national existential issues and ideas based on the writings of the 1930s. Finally, we explored the emerging novel national worldview after 1940.

Keywords: church history, Transylvanian Reformed elite, Transylvanianism, nationalism, Transylvanian Hungarian minority.